

Kosovos romer

KJELL MAGNUSSON

Det internationella samfundet har sedan början av 1990-talet ägnat stor uppmärksamhet åt Balkan. Man har intervenserat militärt, upprättat protektorat och bedrivit ett omfattande biståndsarbete. FN, EU och NATO har framställt som garantier för fred och utveckling i en region som uppenbarligen inte kunde hantera sina egna problem.

Samtidigt står det klart att den internationella närvaron ofta har förvärrat en redan svår situation. Ingridanden från omvärldens sida har inte sällan byggt på otillräckliga kunskaper och saknat klara målsättningar. Det har mer handlat om att tillgodose stormaktsintressen eller tillfälliga politiska opinioner än om förutsättningslös analys och omtanke om människorna i området. Liksom i Irak har internationell inblandning utlöst processer som inte kan kontrolleras och som ibland fått förödande konsekvenser.

Det mest flagranta exemplet är det militära ingripandet i Kosovo 1999. Långt fler människor har dödats under de sex år som NATO och FN/EU har administrerat provinsen än under de femton åren av serbisk repression 1981–1997, och till en början låg dödsiffrorna på samma nivå som under den jugoslaviska arméns strider med guerillan 1998. Skillnaden är att våldet nu nästan uteslutande drabbar civila. Bortsett från det faktum att det aldrig hade behövt bli ett fullskaligt krig i Kosovo (jfr den tyske brigadgeneralen Heinz Loquais analys), och att den allmänna bilden av krigets bakgrund inte stämmer med händelseförloppet under januari–mars 1999, har interventionen fått konsekvenser som rymmer illa med omvärldens uppfattning av sig själv som fredsfrämjare och förkämpe för mänskliga rättigheter.

När NATO-styrkorna gick in i Kosovo i början av juni 1999 lät man en nationalistisk guerilla, *Kosovas befrielsearmé*, UCK, ta kontrollen över provinsen, vilket ledde till anarki och utbrett våld. Trots närvaron av 40.000 utländska soldater kunde UCK under sommaren 1999 ostört ägna sig åt att fördriva större delen av den icke-albanska befolkningen i Kosovo, beslagta deras egendom, bränna ned hela byar och stadskvarter samt begå allvarliga övergrepp: misshandel, tortyr, mord och våldtäkter. Hur många som dödades vet vi inte med säkerhet, men det rörde sig om ca 1.000 personer under juni–augusti 1999 om man räknar dem som fördes bort och aldrig återfanns. Den serbiska ortodoxa kyrkan talar om 2.000 offer mellan juni 1999 och mars 2003. Detta kan jämföras med 110 dödade albaner mellan 1981 och 1997 och drygt 1.000 dödsoffer på båda

sidor under de häftiga striderna 1998. I själva verket var dödsiffrorna i Kosovo högre månaderna *efter* kriget än under de månader som föregick och i efterhand motiverade interventionen.

Att våldet riktade sig mot Kosovos serber är kanske inte förvånande, men det drabbade alla icke albanska folkgrupper: *bosnjaker* (serbokroatisktalande muslimer), *gorani* (muslimer som talar en sydslavisk dialekt), *turkar* och inte minst *romer*. Exakt hur många romer som levde i Kosovo är oklart, men enligt vissa beräkningar fanns ca 120.000 personer av romskt ursprung i provinsen. De tillhörde olika grupperingar som kan klassificeras enligt språklig, religiös och kulturell tillhörighet: de albansktalande och muslimska *ashkali*; *romerna*, som talar romani och serbiska och ofta är ortodoxa; *egyptierna* som tidigare betraktades som ashkali, men numera betonar sin egyptiska härstamning. Dessutom finns flera undergrupper som återspeglar ett tidigare kaste-system och fått namn efter yrkestillhörighet, t.ex. *kovachi* (serb. kovač = smed), *rabagi* (bärare), eller *arlia* (musiker). Den gemensamma benämningen både inom och utom gruppen är *maxhupi* (magjupi) eller zigenare.¹

Romerna i det socialistiska Jugoslavien var illa sedda, men de åtnjöt statens beskydd och hade tillgång till organisationer och kulturinstitutioner. I Makedoniens huvudstad Skopje, säte för en av Europas stora zigenarstäder, *Shutka*, med 40.000 invånare (känd från Kusturicas film *Zigenarnas tid*), fanns grundskolor och gymnasium på romani, liksom teater, radio och andra kulturinstitutioner. Efter Jugoslavien sammanbrott har romernas situation generellt sett försämrats. I de nya nationalstater som uppstått utgör de i än högre grad än tidigare ett främmande inslag och deras situation är i många avseenden prekär. Men ingenstans är läget värre än i det internationellt administrerade Kosovo. I en rapport från Minority Rights Group publicerad i augusti 2006 skriver Clive Baldwin:

Ingenstans i Europa råder en sådan segregation som i Kosovo, där tusentals internflyktingar fortfarande befinner sig i läger, och där etniskt rena städer och byar är spridda över en förhållandevis liten provins. Ingenstans finns hos minoriteter en sådan fruktan för att bli förföljd eller angripen, enbart på grund av vem man är och vilket språk man talar. Ingenstans i Europa finns en sådan påtaglig risk för etnisk rensning – eller till och med, om vi ser till dödadet, folkmord.

De första månaderna efter UCK:s maktövertagande fördrevs fyra femtedelar av Kosovos romer, eller nära 100.000 individer. Många tog sig till Serbien eller Makedonien där de lever under svåra förhållanden. De saknar ofta identitetshandlingar eller officiell flyktingstatus och har inte tillgång till sjukvård, regelbunden skolgång eller tjänliga bostäder, för att inte tala om arbete. Man räknar med att ca tio procent av romerna i Serbien har ett vanligt arbete. De som stannade i Kosovo lever ännu efter sex års internationellt styre under konstant hot. Läser man de rapporter som publicerats av olika människorättsorganisationer, FN-organ och romska institutioner i Europa, framträder bilden av allvarliga förföljelser och en uttalad oförmåga hos omvärlden att ge en rättslös och hotad minoritet ens elementärt skydd.

De mellan 5.000 och 20.000 romer som idag lever i Kosovo – siffrorna varierar – är bosatta i serbiska enklaver, läger för internflyktingar, isolerade byar eller enstaka stadsghetton. Deras situation är i alla avseenden mycket svår. Till att börja med lever de under eländiga materiella villkor, ibland utan tillgång till rent vatten eller tillräckligt med mat, och de sanitära förhållandena är som regel under all kritik. Ett extremfall är flyktinglägren Česminluk, Kablare och Žitkovac, förlagda till ett förorenat område i Mitrovica, trots att man redan år 2000 visste att invånarna utsattes för blyförgiftning. Skandalen fortsatte som om ingenting hade hänt och först 2005 började man vidta åtgärder, bl.a. med pengar från Sida.

Romerna i Kosovo saknar helt grundläggande trygghet. De kan inte röra sig utanför sina hem eller bosättningsområden utan beskydd. I så fall utsätts de för skymfande tillmälen, hot, stenkastning och annat våld. Det gäller såväl barn som vuxna. De får inga arbeten och vägras tillträde till affärer. Att söka läkare är förenat med stora svårigheter både på grund av trycket från majoritetsbefolkningen och attityder inom sjukvården. Deras belägenhet är desto allvarligare som de omedelbart kan identifieras av omgivningen. Även om rapporter från UNMIK och UNHCR talar om förbättringar vad gäller de albansktalande ashkali, beskrivs situationen som mycket instabil. I OSCE:s och UNHCR:s tionde rapport om minoriteterna i Kosovo (2003) framhåller författarna, till synes omedvetna om ironin: "I alla regioner utom Mitrovicë/Mitrovica, finns exempel [*instances*] på att minoritetsmedlemmar kan använda allmänna transportmedel". På ett annat ställe i samma rapport kan man läsa:

Trots stabiliseringen av säkerhetsläget är fruktan för förföljelse, hot och provokationer fortfarande en del av vardagen för minoriteter över hela Kosovo. Medlemmar av minoritetsgrupper som lever i blandade samhällen eller beger sig utanför sina enklaver kan bli offer för granatattacker, mordbrand eller fysiskt våld. Detta gäller i synnerhet serber, romer, egyptier och i många fall ashkali, runt om i Kosovo.

Kort därefter, i mars 2004, kom de svåra pogromerna mot

serber och romer. Facit var återigen fördrivna människor, nedbrända hus och ett trettiotal döda.

Det mest nedslående är att detta pågår under det internationella samfundets överinseende och att förövarna egentligen inte riskerar några sanktioner. De ansvariga för fördrivningen 1999 har inte ställts till svars och detsamma gäller, enligt en färsk FN-rapport, i stor utsträckning även de som låg bakom eller deltog i våldet 2004. I Kosovo finns helt enkelt inte ett fungerande rättssystem, trots upprepade analyser och åtgärdsprogram. De internationella förmyndarna är oförmögna att göra något åt den korruption som präglar domstolar och polisväsende eller förhindra de hot och övergrepp som riktas mot vittnen, domare och andra.²

UNHCR varnar för återsändande av romer till Kosovo och grannländerna. Detta sker dock uppenbarligen, även från Sverige, bl.a. med den cyniska motiveringen att Kosovo utgör en del av Serbien och att flyktingar från Kosovo därför kan skickas dit. Samtidigt har Serbien inga som helst möjligheter att påverka utvecklingen i Kosovo, än mindre ge "sina medborgare" det skydd som i de flesta länder anses vara statens grundläggande uppgift. Ansvar har övertagits av dem som utvisar flyktingarna.

Romernas situation i Kosovo är ett drastiskt exempel på att en fredsbevarande operation kan få helt motsatta effekter. Diskrepansen mellan högstidstalens retorik och verkligheten kan knappast bli större. Den illa genomtänkta "humanitära" interventionen, som innebar att man, i stället för att lösa en svår konflikt med fredliga medel, lättsinnigt stödde och överlämnade makten till en nationalistisk organisation med kriminella förgreningar, har inte bara lett till en mardrömslik situation i Kosovo utan dessutom allvarligt destabiliserat hela regionen. Mest stötande är att man lämnat de svagaste åt sitt öde och med öppna ögon tillåtit att sårbara minoriteter lever under ständigt hot.

Romernas belägenhet är en beklämmande illustration till det språkliga förfall som utgjort ett markant inslag i bilden av Kosovokonflikten. Om striderna mellan UCK och den jugoslaviska armén 1999 var ett folkmord, om Kosovo under 1990-talet var ett apartheidsamhälle, hur skall man då beskriva romernas situation idag? Det är betecknande för den verklighetsflykt som präglar det internationella samfundets agerande att man närmast som en form av besvärjelse förbereder Kosovos självständighet – kanske blir det bättre då – samtidigt som allvarliga kränkningar av de mänskliga rättigheterna fortsätter.

Noter

1. Romerna i södra Serbien, Makedonien och Kosovo är ofta påtagligt mörkhyade och kvinnorna bär traditionella *čalvare* (påsiga byxor) och huvudduk. De ger ett orientalistiskt intryck och skiljer sig från de "ungerska" zigenare som dominerar i norra Serbien, i Belgrad och provinsen Vojvodina. Romer har

funnits på Balkan i mer än sjuhundra år och levt segregerade från omgivningen samtidigt som de i vissa sektorer spelat en viktig ekonomisk roll: hantverk, handel, okvalificerat kroppsarbete, tjänarsysslor. Ofta är de musiker: i norr den zigeniske violinvirtuosen i ett serbiskt *kafana*, längre söderut mässingsorkestrar eller traditionell Balkanmusik, med instrument som *zurle* (ett slags oboe) och *tapan* (trumma). De spelar på bröllop, vid kyrkliga högtider eller andra festligheter och musiken är populär i breda folklager. Flera av de främsta estrad- och skivartisterna i Makedonien och Serbien har varit romer.

2. En orsak till romernas svåra belägenhet anses vara att det internationella samfundet enligt den nu gällande biståndsprincipen "ägarskap" i hög grad använder sig av en inhemsk förvaltning som naturligt nog domineras av majoritetsgruppen. På så sätt kommer romerna att mötas av tjänstemän eller frivilligorganisationer som själva utgör en del av en fördomsfull kultur och är mer eller mindre påverkade av idén om ett albanskt Kosovo. För övrigt finns en utbredd uppfattning att de internationella institutionerna inte vågar att agera av fruktan för repressalier.

Källor

- Amnesty International. *Federal Republic of Yugoslavia (Kosovo). Amnesty International's recommendations on the return of refugees to Kosovo*, 1.7 2000 [citerad. Tillgänglig från <http://web.amnesty.org/library/Index/engEUR700312000?OpenDocument&of=COUNTRIES%5CYUGOSLAVIA>.]
- . *Serbia and Montenegro (Kosovo/Kosova). The March Violence: KFOR and UNMIK's failure to protect the rights of the minority communities*. 2004 [citerad. <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR700162004>.]
- . *Kosovo/Kosova (Serbia and Montenegro). The March Violence – One year on*. 2005 [citerad. <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR700062005?open&of=ENG-YUG>.]
- Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo. (Period covering November 1999 through January 2000). 2000. Place Published: OSCE & UNHCR. <http://www.osce.org/kosovo/13215.html>.
- Baldwin, Clive. *Minority Rights in Kosovo under International Rule*. Minority Rights Group International 2006 [citerad. <http://www.minorityrights.org/>.]
- Bardos, Gordon N. 2005. Containing Kosovo. *Mediterranean Quarterly* (3), http://muse.jhu.edu/journals/mediterranean_quarterly/v016/16.3bardos.html.
- Benham, Joe. 2000. Spring, 2000 Romani Refugee Update. *Voice of Roma*, http://www.scn.org/roma/update_friends_letter.htm.
- ERRC Action Concerning Roma Living on Kosovo Toxic Site. 2004. *The Balkan Human Rights Web Pages*, <http://www.greekhelsinki.gr/bhr/english/countries/kosovo/index.html>.
- Ethnic Albanian terrorist actions on the territory of Kosovo and Metohija from January 1 to December 27, 1998. 1999. *Kosovo & Metohija Guide*, <http://www.serbia-info.com/news/1999-01/10/7982.html>.
- European Roma Rights Center. *Let Civility Prevail: The Current Situation of Roma in Kosovo*. 1999 [citerad. <http://www.womeninblack.net/stats/roma.html>.]
- . *Country Reports*. 2003 [citerad. <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=115>.]
- . 2004. No end to attacks on Roma in Kosovo. *Roma Rights*, http://lists.errc.org/rr_nr2-3_2001/snap1.shtml.
- Federal Republic of Yugoslavia. Abuses against Serbs and Roma in the new Kosovo. 1999. *Human Rights Watch* (10), http://hrw.org/reports/1999/kosov2/#_1_10.
- Gossett, Sherrie. 2005. Special Report: Ex-Security Chief Blows Whistle on UN's Kosovo Mission. *CNSNEWS.COM*, <http://www.cnsnews.com/ViewSpecialReports.asp?Page=%5CSpecialReports%5Carchive%5C200509%5CSPE20050927a.html>.
- Human Rights in Kosovo: As Seen, As Told. Volume I, October 1998–June 1999*. OSCE Mission in Kosovo. 1999 [citerad. <http://www.osce.org/kosovo/documents.html>.]
- Human Rights in Kosovo: As Seen, As Told. Volume II, 14 June–31 October 1999*. OSCE Mission in Kosovo. 1999 [citerad. <http://www.osce.org/kosovo/documents.html>.]
- Humanitarian Law Center. *Kosovo Roma: Targets of Abuse and Violence*. 1999 [citerad. http://www.hlc.org.yu/english/Ethnic_Minorities/Kosovo/index.php?file=177.html.]
- Ingram, Mike. 1999. OSCE report paints devastating picture of conditions in Kosovo. *World Socialist Web Site*, http://www.wsws.org/articles/1999/dec1999/osce-d31_prn.shtml.
- IWPR Special Report: Witness Intimidation a Serious Problem in Kosovo Cases. 2005. *The Tharwa Project*.
- Kawczynski, Rudko. *Report on the Condition of the Roma in Europe. With special attention to the historical and contemporary situation of refugees and asylum-seekers and the causes of migration. Report commissioned by the OSCE for presentation October, 2000*. Roma National Congress. 2000 [citerad. <http://www.romnews.com/a/RKreport.htm>.]
- Kosovo: UN refugee agency remains concerned at persecution risk for minorities. 2006. *UN News*, <http://www.idebate.org/roma/newsarticle.php?id=165>.
- List of killed and kidnapped Serbs in Kosmet since the arrival of KFOR. 1999. *Kosovo & Metohija Guide*, <http://www.serbia-info.com/news/1999-09/18/14614.html>.
- List of killed and kidnapped Serbs in Kosmet since the arrival of KFOR (2). 1999. *Kosovo & Metohija Guide*, <http://www.serbia-info.com/news/1999-09/18/14616.html>.
- Loquai, Heinz. 2000. *Der Kosovo-Konflikt – Wege in einen vermeidbaren Krieg. Die Zeit von Ende November 1997 bis März 1999*. Vol. 129, *Demokratie, Sicherheit, Frieden*. Baden-Baden: Nomos.
- Magnusson, Kjell. 1999. *Rambouilletavtalet. Texten, förhandlingarna, bakgrunden*. Current Issues, 1. Uppsala: Uppsala universitet, Centrum för multietnisk forskning.
- Marsden, Chris. 1999. Killings of Kosovans continue under NATO occupation at pre-war rate. *World Socialist Web Site*, <http://www.wsws.org/articles/1999/nov1999/koso-n16.shtml>.
- Not on the Agenda. The Continuing Failure to Address Accountability in Kosovo Post-March 2004. 2006. *Human Rights Watch* (4), <http://hrw.org/reports/2006/kosovo0506/>.
- Polansky, Paul. *The Gypsies of Kosovo. A Survey of Their Communities after the War*. 2000 [cit. www.kosovo.com/gypsies.html.]
- . *Reports on Post-War Roma Suffering in Kosovo*. 2000 [citerad. <http://www.kosovo.com/preoce.html>.]
- . *Roma auf dem Balkan. Kosovo, Makedonien, Albanien, Montenegro, Serbien, ...Ergebnisse einer Recherche vom 1. März bis 30. September 2003*. 2003 [cit. http://www.kath-zigeunerseelsorge.de/3_Zum_Thema/Balkan.htm#Aktuelle%20Situation%20von%20Roma-Flüchtlingen%20in%20Serbien%20und%20Kosovo]
- Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*. UN Security Council, 1.9 2006 [citerad S/2006/707. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/483/51/PDF/N0648351.pdf?OpenElement>.]
- Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, 25.1 2006 [citerad S/2006/45. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/212/91/PDF/N0621291.pdf?OpenElement>.]
- Roma in the Balkans*. 2002 [citerad. <http://www.greekhelsinki.gr/special-issues-roma-2002.html>.]

Källor fortsätter på sid. 36.